

Дамјан Матковић

Филозофски факултет,

Универзитет у Београду

НЕМЦИ У СТРИПОВИМА О ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Апстракт: Други светски рат је утицао на многобројне уметничке форме. Овај рад разматра приказ рата у стрипу. Стрип је током рата и у послератном периоду био погодно и упечатљиво пропагандно средство, често коришћено за величање сопствене нације или демонизацију непријатеља. Рад приказује пропагандну моћ стрипа у сликању непријатеља, Немаца.

Немци су у стриповима који се баве Другим светским ратом приказани врло негативно. Аутори су користили цртеж и реч како би оцрнили непријатеља. У старијим америчким стриповима изглед Немаца је потпуна супротност аријевском идеалу. Од шездесетих година прошлог века до данас изглед Немаца у америчком стрипу је углавном обичан, јер су се творци америчких серијала одрекли најочигледније визуалне пропаганде. Занимљиво је и приказивање зараћених нација у Другом светском рату као животиња.

Што се тиче делања и карактерних особина Немаца, приказани су врло негативно у већини стрипова. Немци су убице цивила, мучитељи заробљеника. Ипак, постоје разлике у приказивању Немаца које нису безначајне. Слика непријатеља варира у зависности од места и времена настанка стрипа. Најјача пропаганда и демонизација нациста одлике су америчких ратних стрипова и појединих француских послератних стрипова.

У британским и италијанским серијалима који су настали касније, Немци нису у потпуности демонизовани, иако су негативно приказани. У другој половини двадесетог века настају графичке новеле (стрипови) засноване на истинитим догађајима, које теже објективнијем приказивању рата и непријатеља.

Кључне речи: Стрип, Нацисти, Немци, Други светски рат, слика непријатеља

Увод

Стрип је јединствена уметничка форма, спој текста и цртежа. Данас су најпопуларнији јапански стрипови (манге) и амерички серијали о суперјунацима, али током двадесетог века настало је мноштво стрип

серијала и графичких новела¹ и у Француској, Белгији, Британији, Италији и другим државама.

Стрип може бити интересантан и историчарима. Попут других уметничких форми, стрип је сведок одређеног времена. Стрип треба да буде разумљив широким масама, тако да у многим серијалима можемо наићи на историјске догађаје, процесе и ставове карактеристичне за одређено време. Постоје и стрип серијали са историјском тематиком, као и стрипови засновани на истинитим догађајима, иако су они малобројни у поређењу са другим жанровима (суперјуначки стрипови, акциони и хорор).

Стрип је такође значајно пропагандно средство, врло погодно за величање сопствене нације и приказивање непријатеља у врло негативном светлу. Некада је слика непријатеља само карикирана, док је у другим случајевима стрип средство потпуне демонизације. Карикиран и демонизован приказ врло је карактеристичан за приказе Немаца у серијалима и графичким новелама који се баве Другим светским ратом.

Слика Немаца

САД су без сумње биле у знатно повољнијем положају од других зараћених сила у Другом светском рату, будући да се рат није водио на њиховој територији. То је омогућило импресиван развој америчког стрипа током рата. Мноштво серијала бавило се ратом. Чак и серијали у којима је рат био споредна тема помагали су ратну пропаганду. У многим стриповима из ратног периода у САД Немци су били главни непријатељи. Треба нагласити да су амерички стрипови тада приказивали црно-бели свет (што је поговарало напорима америчке пропаганде), у ком су Немци били црна половина. Заправо, потпуно су демонизовани нацисти, а не Немци као нација. Међутим, немачки цивили су дуго потпуно одсутни из америчког стрипа, па су нацисти једини представници Немаца. Цивили незадовољни

¹ Графичка новела је дужи, самосталан стрип (није део неког серијала). Последњих десетак година се пак и реиздања појединих серијала штампају заједно и повремено називају графичким новелама. Графичке новеле су неретко дела велике уметничке вредности у односу на остале стрипове. Чак и када нису нарочито квалитетни, стрипови претендују на ову титулу, која доноси престиж у свету стрипа.

политиком нациста или чак немачки противници режима појављују се у серијалу из седамдесетих (*The Invaders*). У једној епизоди успут је поменуто да се појединим цивилима не свиђа Хитлерова политика, али да не смеју да се супротставе нацистима.² У другом броју немачки научник сматра Хитлера за лудака још 1932. године и почиње да прави оружје/оклоп који треба искористити против нациста.³ Овакви прикази немачких цивила су ипак ретки и у поменутом серијалу и у америчком стрипу уопште.

Треба напоменути да су многи стрип аутори и издавачи били велики непријатељи нациста и пре уласка САД у рат. Можемо закључити да није безначајна чињеница то што су многе значајне фигуре у америчком свету стрипа били Јевреји. Тако, демонизација нациста почиње у стриповима у САД још 1939. године и траје готово до данашњих дана. У Европи је током рата настало мало стрипова у поређењу са богатим америчким опусом, што је врло логично када се у обзир узму ратна разарања. Ипак, Французи, Белгијанци и Енглези су непосредно након рата дали свој допринос, као што су дали и нове представе Немаца. Нека послератна дела европских стрип-мајстора могу се упоредити с америчким по беспоштедној демонизацији непријатеља.

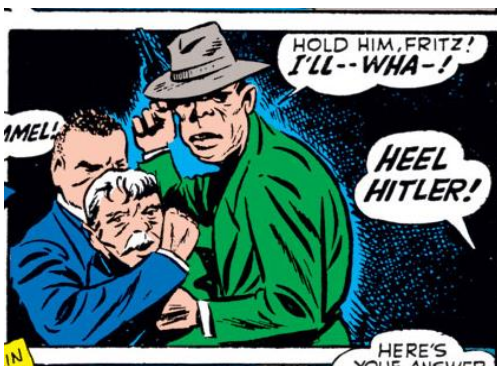
Будући да је стрип визуелни медијум, физички лик је битан за анализу, нарочито у старијим стриповима, који се неретко опредељују за најдиректнију пропаганду. Одличан пример несуптилне пропаганде и демонизације непријатеља која се огледа и у физичком изгледу су амерички стрипови. Међутим, треба напоменути да се претходно наведено највише односи на америчке стрипове из ратног периода, али и да и у послератној Европи можемо наићи на слику физикуса Немаца која је интересантна за анализу. Можемо закључити да су амерички стрип и поједини француски стрипови пружили визуелно најзанимљивије приказе Немаца, чија је функција да оцрни мрског непријатеља.

² *The Invaders* #19, <https://readcomiconline.to/Comic/The-Invaders-1975/Issue19?id=46469>, (18. август 2018.)

³ *The Invaders* #36, <https://readcomiconline.to/Comic/The-Invaders-1975/Issue36?id=46488>, (18. август 2018.)

Док немачки шпијуни у америчком стрипу носе „маску“, која спада у неком тренутку, немачка војна лица су у америчком стрипу слободна и показују своју праву природу. Њу често верно одражава физички изглед (тако је пропагандна порука јаснија и потпунија). У стриповима из ратног периода Немци су учестало приказани као ружни, дебели, носати... Најчешће су неугледни и тамнокоси. Често имају веома неинтелигентна лица. У безброј стрипова носе монокл. Иако изглед Немаца у америчким стриповима (у многим серијалима из ратног периода, али и неким каснијим серијалима) није за похвалу, прилично се разликује од серијала до серијала. Можда је једино правило било да Немци не могу бити пријатног изгледа, односно да њихов изглед треба да одудара од аријевског идеала. Немаца који су по физикусу прави *übermensch* нема у старијим америчким серијалима. С друге стране, амерички јунаци су знатно ближи аријевском идеалу. Капетан Америка је плавокос, врло развијен и идеалне мушке висине. У послератном периоду ратни стрипови у САД су се споро мењали. Ипак, напуштена је најочигледнија визуелна пропаганда и физички изглед нациста је знатно нормалнији већ од шездесетих година, што добро илуструје разматрање физикуса нациста у два серијала исте издавачке куће - *Captain America Comics* (1941–1954) и *Sgt. Fury and the Howling Commandos* (1963–1981). У каснијем серијалу изглед Немаца је готово обичан. С друге стране, особине и понашање нациста остаје непромењено. У једном серијалу из седамдесетих (*The Invaders*, 1975–1999) нацисти су приказани као мучитељи заробљеника⁴, као и у стриповима из ратног периода. Ипак, у појединим серијалима из седамдесетих (*The Invaders*) Немци су задржали непријатан изглед (али има више изузетака, тј. све је више Немаца нормалног изгледа него што је то случај био раније).

⁴ Invaders #13, <https://readcomiconline.to/Comic/The-Invaders-1975/Issue-13?id=46463> (17. август 2018.)

Captain America Comics #2, <https://readcomiconline.to/Comic/Captain-America-Comics>, The Invaders #5, <https://readcomiconline.to/Comic/The-Invaders-1975/Issue-5?id=46463>

Изглед нациста у америчком стрипу

Француски мајстори су такође приказивали Немце врло негативно, нарочито у периоду након рата. Занимљиво је да је и приказ самог рата у стрипу прилично једностран (сличан америчком) упркос различитом уметничком стилу. Аутори стрипа⁵ *Звер је мртва! Други светски рат међу животињама* (*La bete est morte! La guerre mondiale chez les animaux*) користе цртеж у још већој мери него Американци да приближе особине зараћених страна. Нације су приказане алегорично, као различите животињске врсте. Немци су дивљи вукови, становници Варварије (Barbaria), предвођени Великим Вуком (Хитлер), Декорисаном Свињом (Геринг) и Брбљивим твором (Гебелс), који планирају да прогутају све животиње из околних земаља.⁶ Алегорични приказ Немаца (и осталих учесника Другог светског рата) као животиња врло је захваљан будући да сам одабир животињске врсте омогућава читаоцима да изнесу закључке о одређеној нацији. Нису само Французи искористили напред наведени метод. Арт Шпигелман, врло значајан за амерички стрип и стрип уопште, у свом чувеном делу „Миш”

⁵ Писали Виктор Дансете (Victor Dancette) и Жак Цимерман (Jacques Zimmermann); цртеж Едмонд Франсо Калво.

⁶ Kees Ribbens, World War II in European Comics. National Representations of Global Conflict in Popular Historical Culture, *International Journal of Comic Art*, 12/1, 2010. <https://www.researchgate.net/publication/301548617> (1. јул 2018), 21.

(*Maus*)⁷ приказује Немце као мачке. Можда је без додатног објашњења нејасно зашто је аутор изабрао да прикаже Немце као мачке. Зато морамо напоменути да су Јевреји нацртани као мишеви, тако да је слика Немаца-мачака, које су природни непријатељи и уништитељи мишева-Јевреја, сасвим логична. Поједини немачки аутори су се усудили да у новијим стриповима обрађују Други светски рат. Они су се определили за сатиричан приказ, тако да у новим немачким стриповима можемо видети зарађене нације као животиње, а Немце као свиње.

Новији француски стрипови не користе физикус непријатеља да би изградили његову најцрњу могућу слику. Многи стрипови француских аутора новијег датума осликавају доживљаје обичних људи у Другом светском рату, од којих су неки историјске личности. Поменуто дела теже већој објективности, тако да се карактер непријатеља не одражава у изгледу. Већ је поменуто да су се и Американци углавном одрекли најочигледније, визуалне пропаганде. Аутори британског и италијанског стрипа нису ни стављали нагласак на изглед Немаца, који у њиховим стриповима није ни одударао од изгледа других.

Без приказивања бруталности и монструозности нациста њихова демонизација не би била потпуна. Стрип је јединствена мешавина цртежа и речи. Последично, сам цртеж не може потпуно оцрнити непријатеља. Претходно поменути изглед у неким случајевима би само карикирао уместо да демонизује нацисте. Потребне су представе карактера нациста и прикази њихових злодела (у старијим стриповима чешће имплицитни и текстуални него експлицитни). Особине нациста које срећемо изнова и изнова у америчком, француском, италијанском и енглеском стрипу су бруталност и ауторитарност, идолопоклонство према Рајху и Фиреру... Ипак, наведене особине су заступљене у различитој мери. Треба напоменути и да су неке особености нациста присутне у одређеном периоду, или у стриповима једне нације.

Можемо закључити да је најјача демонизација нациста у америчком стрипу и француском послератном стрипу. У улози главних непријатеља у

⁷ Шпигелман је поменуто дело написао на основу разговора с оцем, пољским Јеврејином, који је преживео Аушвиц.

америчком стрипу појављују се СС, Гестапо, Вермахт и немачки шпијуни који су се инфилтрирали у америчко друштво. Немачки шпијуни су честа појава у стрипу САД из ратног периода. Два жанра су се нарочито бавила ратом и нацистима - стрипови о суперјунацима и ратни стрипови. Ратни стрипови су приказивали операције на фронту. С друге стране, суперјунаци су већински остајали на home front-у и обрачунавали се са озлоглашеном петом колоном. Чак се и Капетан Америка, патриотски суперјунак чији је настанак директна последица рата, врло често бори са немачким шпијунима, иако повремено иде и на фронт. Преко пете колоне често се приказује немачка идеологија - стрипови поручују да су нацисти заклето непријатељи демократије, што је у потпуном сагласју са америчком ратном пропагандом. Стрипови о шпијунима понекад отворено позивају младе Американце на акцију, налажу им да мотре и по потреби пријављују сумњиве људе.⁸ Шпијуни су погодни за приказивање идолопоклонства према фиреру. У својим пребивалиштима шпијуни имају Хитлерову слику.⁹ Можемо закључити да је то ефикасан начин да се визуелно дочара идолопоклонство и положај вође у нацистичкој идеологији. Занимљиво је да претходно поменути мотив није ограничен само на шпијуне и амерички стрип из ратног периода (присутан је, на пример, и у француском стрипу из 2012. године)

Слику нациста у америчком стрипу из ратног периода верно приказују речи капетана Рипа Картера, једног од главних ликова ратног серијала из ратног периода, *Дечаки командоси* (*Boo commandos*): „Нацисти су непријатељи свих људи... другачији су од људи колико вук од пса... бруталнији, лукави и без милости...” Сличан опис налазимо и у претходно поменутом француском стрипу *Звер је мртва*.¹⁰ Аутори поменутог стрипа су потпуно оцрнили Немце - речено је да су вукови: „раса тирана, чудовишних криминалаца, сви рођени без срца”.¹¹ У овом делу приказана су укратко и злодела према цивилном, јеврејском становништву. У америчком стрипу

⁸ *Captain America Comics*, Marvel, New York 1941, <https://readcomiconline.to/Comic/Captain-America-Comics>.

⁹ *Captain America Comics* #15, <https://readcomiconline.to/Comic/Captain-America-Comics> (14. јул 2018.).

¹⁰ K. Ribbens, *World War II in European Comics*, 21.

¹¹ K. Ribbens, *World War II in European Comics*, 22.

нацисти су такође убице цивила, које ће без кајања повредити или усмртити жену или дете. Надаље, они су уцењивачи који присиљавају појединце на шпијунски посао, јер им држе чланове породице у заточеништву.¹² Једна од главних негативних јунакиња у серијалу *Wonder Woman* ради као Гестапо агент зато што јој прете да ће јој усмртити дете ако не извршава успешно наређења.¹³ Неретко су Немци приказани као садисти који уживају у мучењу заробљеника (*Boy Commandos #2, Sgt. Fury and the Howling Commandos #120...*), иако не тако често као Јапанци, чија је то главна одлика у очима америчких аутора стрипа. Немци су потпуно немилосрдни и према својим људима и елиминисаће их да не би одали поверљиве информације непријатељу.¹⁴ У једном броју првог британског ратног серијала малог формата и приступачне цене (многи слични британски ратни серијали су уследили потом) започетом 1958. године (*War picture library*) такође се разматрају немачки ратни злочини према цивилима. У британским ратним серијалима има примера нацистичке бруталности - примера ради, пребијање затвореника.¹⁵ Међутим, аутори британских ратних серијала су, упркос јакој пропагандној ноти, покушали да прикажу неке индивидуалне разлике између Немаца, као и међу припадницима других нација у рату, те да пружи за нијансу реалнији приказ рата од америчких аутора. Британски ратни серијали су врло популарни у периоду од 1958. године до 1988. године. Прављени су претежно за младе, који нису ни доживели рат. Отуда је, можемо закључити, нагласак стављен на авантуре британских јунака, а не на демонизацију непријатеља.

Треба напоменути да су Немци често приказани као инфериорни у односу на своје противнике, припаднике савезничке коалиције. То је најизраженије у америчким стриповима, у којима су честе сцене у којима чета командоса, обично мања од десет људи, с лакоћом потуче немачку силу

¹² *Wonder Woman* # 2, <https://readcomiconline.to/Comic/Wonder-Woman-1942> (13. јул 2018.).

¹³ *Wonder Woman* # 3, <https://readcomiconline.to/Comic/Wonder-Woman-1942> (13. јул 2018.).

¹⁴ *Captain America comics* # 2, <https://readcomiconline.to/Comic/Captain-America-Comics> (14. јул 2018.).

¹⁵ *Commando*, # 4692, <https://read-comic.com/commando-4692-the-executioners-2014/> (19. јул 2018.).

од више десетина људи (наведене сцене су честе у серијалима попут *Boy Commandos* и *Sgt. Fury and the Howling Commandos*). Немачки војници се врло често понашају кукавички и у паници беже пред бројчано инфериорнијим непријатељем. Такође, и у британским ратним серијалима јасна је надмоћ британских јунака над нацистима.

Интересантне су слике нацистичких вођа, који су не толико демонизовани колико су извргнути руглу. Хитлер се на кратко појављује у многим америчким серијалима у ратном периоду. Приказан је као неуравнотежен човек са хистеричним испадима.¹⁶ Геринг и фирер такође показују претходно наведене нацистичке особине - кукавичлук и уживање у погубљењима¹⁷. Слика Хитлера је у америчком стрипу остала деценијама готово иста, попут слике нациста уопште. У серијалу из друге половине седамдесетих (*The Invaders*) Хитлер је спреман да бомбардује своје људе да би уништио дружину мрских непријатеља.¹⁸ Ипак, у претходно поменутом серијалу Хитлер је приказан и као вешт говорник и манипулатор, који наговара нордијског бога Тора да нападне Русију, с циљем да убије Стаљина лично.¹⁹ У старијим америчким стриповима најчешће не наилазимо на ове Хитлерове карактеристике. Током рата у стрипу је било битно истаћи неспособност непријатеља, па тако и Фирера, који је плаховит, хистеричан и није у потпуности свестан догађаја око себе. Будући да је Хитлер-Велики Вук на насловној страни поменутог француског стрипа „Звер је мртва“, можемо закључити да је он оличење и симбол читаве нације крвожедних чудовишта. У италијанском стрипу који приказује паралелну реалност у којој се Први светски рат није догодио Манфред фон Рихтхофен, чувени Црвени Барон, је водећи човек Немачке у Великом рату, који је избио тридесетих година 20. века. Барон је приказан као донекле частан војник, који осећа велику нелагодност због страдања цивила.²⁰ С друге стране, у истом стрипу Немци бацају атомску бомбу на Лондон.

¹⁶ *Wonder Woman* # 2,

¹⁷ *Captain America comics* # 2,

¹⁸ *The Invaders* #21, <https://readcomiconline.to/Comic/The-Invaders-1975/Issue21?id=46471>, (19. август 2018.)

¹⁹ *The Invaders* #32, <https://readcomiconline.to/Comic/The-Invaders-1975/Issue32?id=46484>, (19. август 2018.)

²⁰ Luka Enoch, *Lilit #14: DOBA KATASTROFE*, Darkwood, Beograd 2017.

Можемо закључити да су суровост и бескрупулозност једне од основних одлика нациста у америчком стрипу и француском послератном стрипу. Међутим, дошло је до промена. Новији француски стрипови, често писани по истинитим догађајима, баве се судбином појединих војника у рату и теже објективнијем приказивању. Пример таквог стрипа, који је и вредно сведочанство с историјског становишта, је дело Жака Тардија из 2012. године: „Ја, Рене Тарди, ратни заробљеник у логору Шталагу II Б“. Аутор приказује Немце у најгорем светлу, цртежом и речима саопштава о пребијању логораша, убијању цивила и другим злоделима. Пребијања затвореника при изласку из возова, односно доласку у логор описани су једном речју: „иживљавање“.²¹ Ипак, будући да претендује на историјску тачност и објективно приказивање у складу с Тацитовом девизом (без гнева и пристрасности), аутор признаје да међу Немцима има изузетака и пише следеће: „У свакој служби увек је био по један Немац који је мање-више саосећао са својим заробљеницима.“²² Слика немачке војске и нациста у америчком стрипу остаје дуго готово иста. Шездесетих и седамдесетих се неретко спомиње нацистичка идеологија, односно веровање у супериорну расу и немачки расизам. Нацисти су подједнако оцрњени као у ранијим стриповима. У америчком суперјуначком и ратном серијалу из седамдесетих (*The Invaders* 1975–1979.) приказан је нациста који изнова и изнова угрожава животе америчких војника и цивила (које узима као таоце) да би побегао америчким суперјунацима.²³ Сличне акције нациста можемо наћи и у америчким серијалима из Другог светског рата. Једном приликом су нацисти претили да ће упуцати дете ако се суперјунакиња (*Wonder Woman*) не преда.²⁴ Има и помена антисемитизма, мада површног. Без преувеличавања можемо закључити да нацисти у великој већини америчких стрипова немају никаквих врлина и људских вредности.

²¹ Žak Tardi, *Ja Rene Tardi, ratni zarobljenik u Štalagu II B*, Beograd 2014, 73.

²² Tardi, *Ja Rene Tardi, ratni zarobljenik u Štalagu II B*, 134.

²³ The Invaders #29, <https://readcomiconline.to/Comic/The-Invaders-1975/Issue29?id=46480>, (19. август 2018.).

The Invaders #30, <https://readcomiconline.to/Comic/The-Invaders-1975/Issue30?id=46482>, (19. август 2018.).

²⁴ *Wonder Woman* #3.

Амерички стрип се осамдесетих и деведесетих углавном не бави нацистима и Другим светским ратом, већ примат преузима тема Вијетнамског рата.²⁵ Почетком 21. века један амерички серијал је донео значајније измене у приказивању Немаца током рата. Можемо закључити да је основна идеја серијала *Ратне приче* (*War stories*) да се рат прикаже као велика катастрофа. Нагласак је стављен на страдања, која су често бесмислена и врло експлицитно приказана (стрипови до деведесетих нису били визуелно застрашујући). Пажња је посвећена и страдању цивила, па и немачких цивила (од стране Руса), чија се судбина претходно није помињала у стрипу. Нацисти су изнова приказани као девијантни људи који су чинили зверства. Међутим, појединце мучи савест због злочина, то су обични људи које је брутализовао рат и немачка пропагандна машинерија.²⁶

Италијански прикази Немаца у Другом светском рату су различити од претходно разматраних. Упркос томе што их краси богат стрип-опус, Италијани немају много ратних стрип-серијала. С друге стране, италијански сатирични антиратни серијал (*Sturmtruppen*) исмева немачке војнике. Ипак, слика немачке војске је карикирана, а ни најмање демонизирана. Надаље, војници су и сами приказани као жртве бесмисленог рата.

За италијански свет стрипа карактеристичан је хорор, као и авантуристички/акциони жанр. Упркос одсуству ратних серијала други стрип-серијали су се бавили Другим светским ратом и Немцима у појединим својим епизодама (*Лилит, једно доба, једна прича*). Ти стрипови најчешће не претендују на историјску тачност, будући да мешају историјске и натприродне мотиве. Између ликова немачких војника и официра постоје велике индивидуалне разлике, које се ретко срећу у претходно поменутих стриповима из других земаља. У истом стрипу приказан је немачки официр који се не бави мучењем затвореника, док његов колега ужива у томе.²⁷ Можемо закључити да италијански стрип не одликују тако шаблонске, или демонизоване слике Немаца, као што је то случај са осталим стриповима

²⁵ R. Duncan, M. J. Smith, *The Power Of Comics, History, Form and Culture*, The Continuum International Publishing Group Inc, London, New York, 2009, 246.

²⁶ War stories #4, <https://readcomiconline.to/Comic/War-Stories>, 15. јул 2018.

²⁷ Stefano Vijeti, Alfio Buskalja, *Jedno doba, jedna priča #24: GLAS ANDELA*, Darkwood, Beograd 2018.

разматраним у поглављу. Будући да су нацизам и Други светски рат остали осетљива тема за Немачку до краја двадесетог века, немачки стрип аутори су ћутали о рату. Неколико новијих немачких стрипова је, пак, приказало рат и нацисте (*Krigstein*).²⁸ Сlike рата и нациста су претежно пародијске, рат је приказан као бесмисао. Треба напоменути да ови стрипови не помињу најосетљивије ратне теме, попут холокауста.

Закључак

Циљ овог рада је да се читаоцима на примеру прикаже пропагандна моћ стрипа. У неким периодима, на пример, током Другог светског рата у САД, стрип индустрија је била саставни део америчке пропагандне машинерије, служила је да осоколи Американце (величајући патриотске јунаке) и оцрни мрске непријатеље.

Да сумирамо: слика Немаца у стриповима о Другом светском рату углавном је врло негативна. Честа је потпуна дехуманизација нациста и немачке војске. Најстроже су осудили нацизам амерички стрип аутори и француски послератни стрип аутори. У енглеским ратним серијалима присутне су шаблонске и негативне слике Немаца, који ипак нису потпуно демонизовани. Најразноврсније слике Немаца пружају италијански стрипови, у којима је, опет, Други светски рат ретка тема, а ратна пропаганда је релативно безначајна. Немачки стрип аутори су већински избегавали приказе Другог светског рата у стрипу.

Најоштрија критика Немаца и несуптилна пропаганда су одлике америчких стрипова насталих током рата и француских дела насталих непосредно по завршетку рата. Временска дистанца је неопходна за донекле реалније и објективније приказивање. Британски серијали који приказују рат нису масовно излазили пре 1958. године. У другој половини двадесетог века (*Маус*) и у 21. веку (*Ја Рене Тарди, ратни заробљеник у Шталагу 2Б*) настали су ратни стрипови засновани на истинитим догађајима и који претендују на тачно приказивање догађаја. У појединим стриповима заснованим на стварним догађајима и појединим новијим ратним

²⁸ Ribbens, *World War II in European Comics*, 6.

серијалима (*War Stories*) аутори поручују да је можда и страшнији непријатељ од нациста био Други светски рат, односно рат сам по себи.

Библиографија:

Стрипови:

G. Ennis, *War stories* #1-3, Avatar, Canada 2014. (preuzeto sa: <https://readcomiconline.to/Comic/War-Stories>)

L. Enoh, *Lilit* #14: *Doba katastrofe*, Darkwood, Beograd 2017.

J. Kirby, *Boy Commandos* #1, 3, 4, 5, DC Comics, New York 1942. Preuzeto sa: <https://readcomiconline.to/Comic/Boy-Commandos>).

J. Kirby, S. Lee, *Captain America Comics* #1-15, Marvel, New York 1941/1942, preuzeto sa: <https://readcomiconline.to/Comic/Captain-America-Comics>).

W. Marston, *Wonder Woman* #1-6, 10, 13, 14, DC Comics, New York 1942-1945, preuzeto sa: <https://readcomiconline.to/Comic/Wonder-Woman-1942>)

Ž. Tardi, *Ja, Rene Tardi, ratni zarobljenik u Štalagu II B*, Darkwood, Beograd 2014.

R. Thomas, *The Invaders* #1- 41, Marvel, New York 1975, preuzeto sa: <https://readcomiconline.to/Comic/The-Invaders-1975>).

A. Špigelman, *MAUS, preživjeli priča*, FIBRA, Zagreb 2017.

S. Vijeti, A. Buskalja, *Jedno doba, jedna priča* #24: *Glas Anđela*, Darkwood, Beograd 2018.

Литература:

R. Duncan, M.J. Smith, *The Power Of Comics, History, Form and Culture*, The Continuum International Publishing Group Inc, London, New York, 2009.

K. Ribbens, World War II in European Comics. National Representations of Global Conflict in Popular Historical Culture, *International Journal of Comic Art* 12/1, 2010. <https://www.researchgate.net/publication/301548617> (13. jul 2018.)

Damjan Matković

Faculty of Philosophy

University of Belgrade

GERMANS IN THE COMICS ABOUT SECOND WORLD WAR

The aim of this text is to illustrate the power of propaganda within comics. Many comic-book series are understandable to wider audience, which makes them a useful propaganda tool. During and after WWII comics were used to worship their nation and demonize the enemy. The text discusses how the Germans, mostly Nazis are portrayed in various comic-series and graphic novels.

Comics are a unique blend of text and pictures, so both appearance and character traits of Nazis are analyzed. American wartime comics book authors portrayed the Germans as ugly and unattractive. Their physical appearance varied but remained grotesque. It was important not to portray the Germans as *Übermensch* and undermine Nazi propaganda. Later American comic creators preferred propaganda which was a little more subtle. Hence the ordinary look of Germans in most American series from the 60s to the present. Some authors drew nations as different animals and used this method to portray the Germans as merciless predators (wolves for example, which are one of the most feared and hated animal species in history). In the famous and respected graphic novel – *Maus*, Art Spiegelman describes the Holocaust. The Jews are drawn as mice whilst the Germans are predatory cats.

Although physical appearance of the Germans in American comics changed their character traits remained mostly unchanged. They are a merciless, cowardly enemy who enjoys tormenting prisoners. They are also seen as monstrous in older French comics. Nazis are killers of civilians in American, French and British comics. It can be concluded that Germans are portrayed as a monstrous, merciless foe in most comics.

Even though image of the Germans is very negative in comics about WWII, these images vary significantly. I would say that propaganda and demonization were at its strongest during the war and in the first years after war. American wartime comics as well as some works done by French creators after the war depict a black and white world, with extremely negative view of the Germans. On the other hand, British and Italian authors, which made comics much later, didn't demonize the Germans so completely. Their main aim wasn't war propaganda but creating interesting stories that will attract a wide audience. Furthermore, some graphic novels were inspired by real-life events and they aimed to much more historically accurate and objective than standard comic-books. There are also newer series that see the war itself as a catastrophe and monstrosity. In such comic book series, the German soldiers are almost as brutal as in the old war-comics. However, it is underlined that they too are victims of war, which changed them and unleashed their darkest side.

To sum up, comics are a powerful propaganda tool used to idealize their own nation or demonize a hated enemy such as Nazis in comics about WWII.

Key words: Comic books, Nazis, Germans, Second World War, image of the enemy